

Vasyl Denysiuk

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny
im. Pawła Tytyny w Humaniu (Ukraina)
dvv2812@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6773-1380

Oksana Zelinska

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny
im. Pawła Tytyny w Humaniu (Ukraina)
zelinska67@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7965-428X

KOBIETY BRACŁAWSZCZYZNY Z DRUGIEJ POŁOWY XVI WIEKU I PIERWSZEJ DEKADY XVII WIEKU PRZEZ PRYZMAT ANTROPONIMII

Antroponimy są ważnym elementem systemu leksykalnego każdego języka, odzwierciedlającym związek ludzi z ich kulturą i mentalnością. Choć obecnie badacze ukraińscy zwracają uwagę głównie na kulturowy aspekt antroponimów, problematyka antroponimii historycznej pozostaje popularna, ponieważ onomaści wielokrotnie podkreślali wagę kompleksowego badania regionalnych systemów antroponimicznych w diachronii, które dają pełny obraz ukraińskiego systemu nazewnictwa.

W badaniu lokalnych systemów antroponimicznych konieczne jest uwzględnienie historycznych i społeczno-ekonomicznych uwarunkowań rozwoju regionu, co znajduje odzwierciedlenie przede wszystkim w ogólnie przyjętych sposobach identyfikacji w oficjalnym dyskursie urzędowym. Należy zwrócić uwagę, że antroponimia Braclawszczyzny w drugiej połowie XVI wieku nie była przedmiotem systematycznych badań. Przyczyny tego można upatrywać, po pierwsze, w niezachowaniu się ksiąg miejskich i ziemskich organów administracyjnych i sądowych z tego terenu (z braku miejsca na przechowywanie ksiąg, ich celowe niszczenie przez miejscową ludność itp.) (Крикун 2008: 36–38); po drugie zaś w rozproszeniu źródeł, dokumenty „braclawskie” znajdują się również w księgach miejskich lub ziemskich sąsiednich

terytoriów. Warto zauważyć, że ze względu na lokalizację źródeł antroponimy z terenu Braclawszczyzny były uwzględniane w opracowaniach antroponimii innych obszarów, są zatem podstawy, aby sądzić, że wnioski naukowców są błędne pod względem statystycznym.

Wyjątkowość historyczno-kulturowa Braclawszczyzny w II połowie XVI wieku wynika z położenia geograficznego, która na południu, południowym zachodzie i południowym wschodzie graniczyła z Księstwem Mołdawskim, na zachodzie z Koroną Polską, na północy z etnicznymi ziemiami ukraińskimi (ziemie te były wówczas częścią Wielkiego Księstwa Litewskiego, a później Rzeczypospolitej) i na wschodzie z Dzikimi Polami. Braclaw i okolice były nieustannie atakowane przez Turków, wielokrotnie były areną wojen osmańsko-polskich. Po zawarciu Unii Lubelskiej w 1569 r. ziemie te całkowicie przeszły pod jurysdykcję Rzeczypospolitej. W warstwie językowej wpłynęło to na fakt, że Braclawszczyzna była swego rodzaju pasem transmisyjnym pomiędzy polskim z jednej strony, a ukraińskim systemem antroponimicznym, co poświadcza nie tylko antroponimy z tego obszaru, ale także sposoby identyfikacji osób. Dokument urzędowy, jako główny konserwatywny nośnik ówczesnego języka pisanego, nie uległ prawie żadnym zmianom formalnym, czego nie można powiedzieć o antroponomastykonie, który świadczył o stopniowym odchodzeniu od słowiańskich imion i dominacji kalendarzy. Braclawscy urzędnicy nadal stosowali zasadę zadeklarowaną w art. 1 rozdziału IV Statutu z 1566 r. przy sporządzaniu dokumentu handlowego: „А писаръ земскій маеть по Руску литерами и словы Рускими вси листы и позвы писати, а не иншымъ языкомъ и словы” (Другий (Волинський) Статут). Tłumaczy to przewagę w tym okresie dokumentów pisanych w ukraińsko-białoruskim języku urzędowym nad dokumentami pisanyymi w języku polskim.

Uważamy, że stan badań nad sposobami nazywania osób w zabytkach piśmiennictwa urzędowego Braclawszczyzny drugiej połowy XVI w. jest obecnie niewystarczający do odtworzenia pełnego obrazu kształtowania się systemu językowego regionu.

Zasadniczym celem artykułu było przedstawienie zasobu imion i sposobów identyfikacji antroponimicznej kobiet na Braclawszczyźnie w latach 1566–1606. Głównymi metodami badawczymi były: metoda opisowa (wykorzystana do usystematyzowania materiału źródłowego), metoda porównawcza (zastosowana do wyodrębnienia sposobów nominacji antroponimicznych, do ustalenia adaptacji fonetycznej imion żeńskich), metoda historyczno-porównawcza (do ustalenia prześlanek pojawienia się sposobu identyfikacji antroponimicznej typu „nazwisko”¹ w odniesieniu do kobiet).

¹ Wysoki i średni status społeczny kobiet wymienionych w aktach usprawiedliwia użycie tego terminu, z pewnością – jak pokazują dokumenty – odnosiło się do rodziny.

Materiał do badań ekscerpowano z dokumentów z lat 1566–1606 opublikowanych przez M. Krykuna i O. Piddubniaka w tomie *Dokumenty województwa bracławskiego 1566–1606*. Materiały do tomu pochodziły z archiwów Pisoczyńskich (większość tekstów), a także z archiwów ukraińskich, polskich i rosyjskich, część tekstów – z XIX-wiecznej edycji – *Архив Юго-Западной России*. Jak zaznaczono, księgi miejskie i ziemskie z tego obszaru nie zachowały się.

W niemal każdym opracowaniu antroponomii określonego okresu historycznego w różnym stopniu przedstawiana jest kwestia funkcjonowania antroponomów żeńskich. Należy zauważyć, że większość badań została przeprowadzona przez ukraińskich antroponomastów na materiale zabytków pisanych z XVII–XVIII w., sporadycznie – XIV–XV w. Tekstami z XVI w. zaczęto się na dobre zajmować dopiero od początku XXI w.

Zdaniem badaczy dysproporcja płci – widoczna w zabytkach piśmiennictwa – wynika głównie z czynników społecznych: kobieta w XVI w. miała ograniczoną zdolność prawną, dlatego identyfikowano ją wyłącznie przez linię męską. M. Seniw uważa, że przyczyną małej liczby imion żeńskich w dokumentach urzędowych z XIV–XVIII w. jest nierówna, podległa pozycja kobiet w społeczeństwie i rodzinie (Сенив 1980: 161, 200). Na to zjawisko zwraca uwagę również M. Chudasz:

[...] rzadko nawet kobieta, mająca wyższy status społeczny, jako podmiot prawny jest tu zapisana jako osoba niezależna. Niekiedy w aktach prawnych pisarze urzędowi nie wymieniają nawet imienia kobiety, ograniczając się do określeń takich jak *Мартиниха, Бараниха, Шевчиха* (na określenie wdów często dodawano słowo *вдова*, a kobiet z wyższych warstw społecznych i klasy średniej – *пані*, na przykład *пані Губинія Лукашевая, пані Юрковая Локгофетовая* itp.) (Худаш 1977: 15).

Aby prawidłowo scharakteryzować sposoby identyfikacji kobiet w regionie bracławskim, zwracamy uwagę na przyczyny, które determinowały obecność nazw własnych kobiet w dokumentach urzędowych sporządzanych na ziemiach sąsiadujących z Bracławszczyzną. Uwzględnienie faktu włączenia tego obszaru do Rzeczypospolitej pozwoli na wyciągnięcie odpowiednich wniosków o wpływie polskiej kancelarii na bracławską (ukraińską), na ujednoczenie sposobów identyfikowania kobiet lub odwrotnie. L. Łytwynczuk, analizując antroponimy żeńskie z obszaru Żytomierszczyzny w XVI–XVII w., stwierdziła, że „ustalonych, ustabilizowanych formuł identyfikacji kobiet w XVI i XVII w. jeszcze nie było. [...] Nazwa podkreśla pewną zależność kobiety od ojca i męża” (Литвинчук 2002: 165), przyczyną małej liczby nazwisk kobiet autorka upatruje w nierównej pozycji kobiet wobec mężczyzn. Dominację pewnych formuł antropomicznych dla nazywania mężczyzn i kobiet w ziemi krzemienieckiej podkreśla również L. Jaszczuk (Ящук 2018: 41–48). W. Mojsijenko szczegółowo analizuje imiona i podstawę motywacyjną nazwisk zapisanych w zamkowej *Księdze łuckiej*, krótko wspomina o sposobach

identyfikowania osoby w zależności od płci i statusu społecznego (Мойсієнко 2013: 134–140), zaznaczając, że:

skrybowie Księgi łuckiej nazywając kobietę zamężną, często uciekali się do różnych formuł opisowych, gdzie z reguły jeden ze składników odpowiadał na pytanie: „czyja ona jest?”, stosując formuły jedno-, dwu-, trójczłonowe i opisowe (Мойсієнко 2013: 138).

Z prac polskich i ukraińskich badaczy poświęconych antroponimii ukraińskiej, polskiej i pogranicza polsko-ukraińskiego wynika, że w dokumentach XVI- i XVII-wiecznych mała była frekwencja nazw własnych identyfikujących kobiety, co uzasadnione było z jednej strony typem dokumentów (por. Mytnik 2010: 20, 312–313; Mytnik 2019: 241, 264; Wolnicz-Pawłowska, Szulowska 1998: 221; Kojder 2014: 235; Rudnicka-Fira 2013: 29); z drugiej zaś wynikało ze statusu społeczno-prawnego kobiet (np. Dacewicz 1994: 81; Dacewicz 2014: 65–66; Rudnicka-Fira 2013: 29; Усціновіч 1975: 78, 160; Єфименко 2007: 191; Olejnik 2019: 229, 250).

Niewielką liczbę feminatywnych nazw osobowych w dokumentach urzędowych Bracławszczyzny można tłumaczyć kilkoma przyczynami.

1. Większość opublikowanych dokumentów pochodzi z archiwów Pisoczyńskich, a więc w dużej mierze reprezentują one antroponomastykon rodziny podkomorzego bracławskiego Ławryna Pisoczyńskiego (na przykład imię jego żony Magdaleny w różnych formułach antroponimicznych znajduje potwierdzenie w jednej trzeciej przebadanych dokumentów – №№ 124, 125, 127, 136, 139, 140, 147, 161, 162, 166, 168, 170, 171, 232 itd.).

2. Prerogatywa mężczyzny jako obrońcy państwa, a tym samym obrońcy i głowy rodziny, determinowała jego obecność w każdej sytuacji urzędowej.

Dotyczy to również tekstów, z których był ekscerpowany materiał. W dokumentach stosunkowo nielicznie poświadczane są określenia kobiet, choć nie muszą one świadczyć o mniejszej roli kobiet. Tutaj raczej trzeba mówić o jasnym podziale obowiązków przypisanych kobietom i mężczyznom. Stosowanie identyfikacji apelatywnej, takiej jak *зъ жоною и дѣтми* zamiast pełnej formuły antroponimicznej, nie wskazuje, w naszym przekonaniu, na zależny, nierównoprawny status kobiety. Powszechna opinia o „beziemności” kobiet reprezentuje wertykalny wektor przeniesienia sytuacji urzędowej XX–XXI w. na sytuację XVI w., natomiast analiza dyskursu wymaga uwzględnienia warstw społecznych, które uczestniczyły w określonych transakcjach gospodarczych (jak wynika z analizowanych dokumentów, kupno i sprzedaż, dziedziczenie itp. były dokonywane głównie przez przedstawicieli wyższych, rzadziej średnich warstw współczesnego społeczeństwa ukraińskiego), ich istoty (to determinuje bezpośrednich uczestników), specyfiki dokumentu urzędowego (różne dokumenty mają różne przeznaczenie, co wpływa na użycie i cechy antroponimów w dokumencie), liczby pisemnych transakcji urzędowych, liczby zachowanych dokumentów itp.

3. Brak jasnych zasad sporządzania dokumentów urzędowych na poziomie antroponimicznym naznaczony jest antynomią mowy ustnej i pisanej. Stosowanie antroponimów jedno- / dwuczłonowych (w zależności od sytuacji komunikacyjnej) w codziennej komunikacji ustnej kontrastowało z jednym z głównych wymagań pisanego języka urzędowego – pełną i szczegółową identyfikacją osoby, co spowodowało antroponimiczne rozwarstwienie społeczeństwa na poziomie pisanim i jednocześnie potwierdziło, że monoleksem jest głównym sposobem identyfikacji osoby na poziomie ustnym.

Opublikowane dokumenty województwa braclawskiego z lat 1566–1606 liczą 496 tekstów, tylko w 67 (13,5%) są poświadczane nazwy własne kobiet. W przeciwieństwie do antroponomastykonu mężczyzn, w którym dominuje dwuczłonowy sposób nazewnictwa, formuły identyfikacji kobiet charakteryzują się nie tylko większą liczbą komponentów, ale także brakiem ich ściśle ustalonej kolejności. Dokumentacja urzędowa Braclawszczyzny pozwala prześledzić dyskursywną specyfikę stosowania metod antropoidentyfikacji kobiet. Wieloskładnikowe formuły wykorzystywane są głównie przez skrybów przy pierwszym nominowaniu kobiety w dokumencie, potem liczba komponentów zaczyna się zmniejszać. Dlatego tę samą osobę można zidentyfikować za pomocą różnych formuł antroponimicznych, np.: *Михаилова КѸстицка Федора Андриасовна Їнчинска – Федора Андриасовна Їнчинског(о) Михаилова КѸстицка – пнєє Михаиловоє КѸстицкоє – панєи КѸстицкои* (ДБВ: 722–723).

W badanych tekstach za pomocą różnych antroponimów zidentyfikowano 93 kobiety, z których 78 wykorzystywało składnik „imię” jako samodzielny sposób identyfikacji lub jako część innych formuł antroponimów. W sumie zanotowano 28 imion kobiet, z których zdecydowana większość reprezentuje imiona kościelno-kalendarzowe oraz słowiańskie – *Богдана, Богумила, Люба / Любка, Милохна / Милка, Нерада*. W schemacie antropoidentyfikacji kobiet na Braclawszczyźnie imię nie miało ustalonego miejsca, choć obserwujemy pewną zależność od formuły antroponimicznej: w dwu- i trójczłonowych zestawieniach jest ono zwykle na pierwszym miejscu, natomiast w cztero- i wieloczłonowych imię podlega zmienności pozycyjnej, jednak w dwu- lub trójczłonowych nazwach antroponimicznych, które są składnikiem formuł rozbudowanych, pozostaje na pierwszym miejscu. M. Olejnik również wskazuje na tę właściwość: „imiona, jako człon nominacyjny, występują w różnych układach kompozycyjnych, najczęściej jako pierwszy człon zestawienia antroponimicznego, rzadziej jako drugi człon tegoż zestawienia (drugie imię) lub samodzielnie” (Olejnik 2019: 25).

Materiał, będący przedmiotem analizy, świadczy o tym, że procesy adaptacyjne wpłynęły przede wszystkim na kształt fonetyczny imion żeńskich, w szczególności: na funkcjonowanie imion ze spółgłoską protetyczną lub bez niej (*Анна – Ганна, Єленє – Галєна*); aferezą (*Анастасия – Настасья, Аролоніа – Полонья*,

Ωгрефину – *Горпиною*, *Ωпросимы* – *Просими*; apokorą (*Zophiat* – *Зофея*); zmianą samogłosek (**e – a**: *Катерины* / *Катарина*; **e – o / a**: *Ωвдотя* / *Ωвдотья* / *Ильдохи*, *Ωгрефину* / *Горпиною*, *Гелена* / *Ωлене* / *Галена*, *Полагѣя* / *Палагия* / *Полагѣя* / *Полагя*; **a – e**: *Тетяна*; **a – o**: *Ωгапѣя*; redukcją: *Марѣя* / *Марѣя* / *Маря*; *Настасѣя* / *Настасю*, *Ωвдотѣя* / *Ωвдотя*, *Ωпросимы* / *Просими*, *Полагѣя* / *Полагя*); zmianą spółgłosek (**ф – п**: *Ωгрефину* / *Горпиною*, *Ωпросимы* / *Просими*, *Ωгапѣя*; **в – л / к – т – х**: *Ωвдотѣя* / *Ильдохи*; **с – з**: *Зофея*, *Настасѣя* / *Настазыя*), co było konsekwencją istnienia na ziemiach ukraińskich dwóch tendencji językowo-antroponimicznych – greckiej (prawosławnej), która rozpowszechniła się na ziemiach ukraińskich, oraz łacińskiej (katolickiej), która dominowała na ziemiach polskich. Dwa imiona mają złożoną strukturę (*Богдана*, *Богумила*). Hipokorystyczne formy imion są tworzone sufiksami: **-к-а**: *Любка*, *Милка*; **-ш-а**: *Марѣши*; **-ох-н-а**: *Милохна*; **-хн-а**: *Кахна*. Dwie kobiety zostały zidentyfikowane za pomocą dwóch imion: *Ивановаа Вороновицкаа именем Марѣя*, а прозывается *Милка*, *Василевна Сабаровского* (ДБВ: 196); *шляхетный Семень Лавринович Ицковський, земенин ншъ повитѣ Браславского, самъ от себе и именем матки своеѣ шляхетное Катерины Любы* (ДБВ: 269). W dokumentach różnych urzędów żona Walentego Poniatowskiego Maria nazywana jest *Марія* i *Марина*.

Nawet niewielka liczba żeńskich imion odnotowana w ciągu 40 lat w dokumentach urzędowych województwa braclawskiego świadczy o popularności imion *Анна* / *Ганна*, *Олена* i *Марія*. Według I. Mytnik na Wołyniu w XVI w. imiona te należały do popularnych wśród szlachcianek, a w XVII w. – tylko *Анна* / *Ганна* i *Марія* (Mytnik 2010: 138). W ziemi chełmskiej „w XVI w. imieniem o największej frekwencji wśród mieszczanek była *Анна*, w kolejnym stuleciu – *Hanna*, *Marija*, *Maryna*, *Fedora*, *Anastazija*, *Oryna*, *Ahafija*, *Ewa*. Natomiast w środowisku szlachcianek były to *Hanna* i *Elżbieta* w XVI w. oraz *Chrystyna*, *Fedora*, *Marija* i *Ołena* w XVII w.” (Mytnik 2019: 133). Popularne były w powiecie mielnickim w XVI–XVII w. – *Maryna*, *Анна*, *Katarzyna* (Dacewicz 1994: 114–115), w Żółtkwi w XVII w. – *Katarzyna*, *Анна*, *Marianna* (Trzeciak 2016: 58), w starostwie hrubieszowskim – *Zofia* // *Sofija*, *Анна* // *Hanna* (Kojder 2014: 35), w Krakowie w XVI w. – *Анна*, *Zofia*, *Katarzyna* (Rudnicka-Fira 2013: 47), w ziemi brzeskiej i grodzieńskiej w XV–XVIII w. – *Анна*, *Марина*, *Ωвдотѣя*, *София* (Усціновіч 1975: 80–88). Taki rozkład popularności imion żeńskich na terenach pogranicza wskazuje z jednej strony na wpływ polskiej antroponimii na język ukraiński i białoruski, z drugiej zaś – ukraińskiego na język polski i białoruski. Dotyczy to w szczególności popularności imienia *Марія*, którego zgodnie z tradycją katolicką nie nadawano dziewczętom (Dacewicz 1994: 115).

Drugim sposobem antropoidentyfikacji kobiet w dokumentach braclawskich były formacje nazwiskowe utworzone od imienia lub nazwiska męża oraz utworzone

od imienia lub nazwiska ojca². Największą grupę wśród nich stanowią nazwiska typu przymiotnikowego na **-ск-/-цк-/-зк-**, utworzone od nazwisk męża lub ojca za pomocą **-а/-ая**. W źródłach poświadczane są zarówno nazwiska kobiet, utworzone od nazwiska męża, np.: *Бережецкая, Вербицкая, Воитеховская, Вороновицкая, Гавригинская, Гогеска, Кгорская, Дубицкая, Кнегининской, Кожуховская, Корецкая, Карчевская / Корчевская, Кгорецкая, Кустицкая, Песочинская, Сабаровское, Сукгоцкая, Холоневское, Четвертинская, Йковицкая*; jak i ojca, np.: *Еньчинского, Карчевская, Микѣлинского, Нешовског(о), Сабаровского, Черленковського, Шпаковског(о), Йкѣшинского*. Z analizy materiału wynika, że w dokumentach nazwisko kobiety pochodzące od nazwiska męża zgadza się pod względem gramatycznym z imieniem, natomiast nazwisko rodowe zanotowane jest w formie dopełniacza, co wskazuje na przynależność do innej osoby.

Zdaniem M. Kojdera taki sposób identyfikacji dotyczył nie tylko „kobiet zamężnych, ale także panien” (Kojder 2014: 77).

Patronimy były tworzone za pomocą sufiksów **-овн-а/-евн-а** od imienia (*Петровны*) lub nazwiska (*Каидашовне, Хрыбтовичовна*) ojca, andronimy – za pomocą sufiksów: **-ов-а/-ев-а** od imienia (*Богдановой, Маркова, Мелешковой, Олешпова, Петрова, Романовой, Станиславовой, Йкубовой, Йновой*) lub nazwiska (*Бокиевое, Борейковой, Володкевичовой, Гулевичовой, Хомаковой*) męża, **-ин-а** (*Ермолиное, Повѣшиноу, Рагозиноу*), **-иц-а** (*Проскурницѣ*), **-их-а/-ич-а** (*Іwanczicha*), **-янк-а** (*Скуйбедянка*), **-ичк-а** (*Користемичка, Квничка*).

Dokumenty województwa braclawskiego świadczą o sporadycznym stosowaniu wyłącznie nazwiska do antropoidentyfikacji kobiet: *пнѣи Понатовской* (ДБВ: 440), *панѣе Дѣбицкое* (ДБВ: 441), *пнѣе Песочинское* (ДБВ: 443), *Вербицкая* (ДБВ: 474). Na uwagę zasługują andronimy używane do nominacji wdów: *Гаврилиха вдовица* (ДБВ: 702), *Гаврилиха вдова* (ДБВ: 791), *Йковиха вдова* (ДБВ: 846, 900), *Климчиха вдова* (ДБВ: 920), *Валчисе вдове* (ДБВ: 920). Ewidentnie taki status społeczny miała też *Левониха* (ДБВ: 802, 810, 834), a nazwy użyto bez dodatkowego określenia (*Которыи твою млсть позывають ѿ то, ижъ твою млст не хочешъ онымъ выдати подданыхъ, которыи повтекали з местечка Ѵланова, на имя Юска Романчѣк(а), Дороша, Дмитра Почученя, Нестера, Павла Братка, Грицка Почученя, Исаа Йкименя, Юрка, Левонихи, з жонами, з детми и зо всеми маѣтностями своими до имени и маѣтности вшеи млсти Жорницѣ* (ДБВ: 802)). Jednak, jak zauważają E. Wolnicz-Pawłowska i W. Szulowska,

w nazewnictwie kobiet na Kresach południowo-wschodnich utrzymywała się różnica między nazwami mężatek (wdów) i panien. Charakter wyekscerpowanych źródeł powoduje, że

² Przedmiotem analizy nie są wchodzące w skład formuł nominacyjnych określenia apelatywne: *вдова, пани*.

nie zawsze da się ustalić; czy nazwa odnosi się do kobiety niezameężnej, czy do meżatki lub wdowy (Wolnicz-Pawłowska, Szulowska 1998: 235).

Polski wpływ na kształtowanie się ówczesnego ukraińskiego systemu antropo-
nomicznego przejawia się w tym, że w celu identyfikacji kobiet skrybowie posługują
się formułami nominacyjnymi dwuczłonowymi, w szczególności:

- 1) imię + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska meża: *Спросімею Дубицькою* (ДБВ: 328), *Макгдалена Дубицькаа* (ДБВ: 328, 439, 447, 451, 465), *Дорота Вербицькаа* (ДБВ: 474, 475), *Полонїа Кгорецкаа* (ДБВ: 474), *Ганъны Карчевское* (ДБВ: 508), *Барбарою Кгорскою* (ДБВ: 940). Należy zauważyć, że w tej grupie nazw jest to najczęściej spotykana formuła antropo-
nomiczna;
- 2) imię + andronim od nazwiska meża: *Йдвига Телковна* (ДБВ: 474), *Полонїа Хрыбтовичовны* (ДБВ: 475), *Зофеи Горностаевне* (ДБВ: 560), *Свдота Комаровна* (ДБВ: 567), *Настазья Быковна* (ДБВ: 842), *Марины Бабузиное* (ДБВ: 257), *Слена Скажениковаа* (ДБВ: 989), *Настасии Слешанце* (ДБВ: 330), *Настаси Скуибеданце* (ДБВ: 470), *Сршул[та] Чокалиха* (ДБВ: 714);
- 3) imię + andronim od nazwiska ojca: *Любка Есмановна* (ДБВ: 388, 393, 394, 397), *Полонїа Хрыбтовичовны* (ДБВ: 475), *Зофеи Горностаевне* (ДБВ: 560), *Настазья Быковна* (ДБВ: 842), *Настаси Скуибеданце* (ДБВ: 470);
- 4) imię + andronim od imienia ojca: *Милохна Грицкова* (ДБВ: 392);
- 5) imię + nazwisko meża w dopełniaczu: *Спро[си]ми Дубицького* (ДБВ: 436);
- 6) imię + nazwisko ojca w dopełniaczu: *Дорота Нешовског(о)* (ДБВ: 474);
- 7) andronim od imienia meża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska meża: *Валентовой Понатовской* (ДБВ: 440); *Михаиловою Кендзерскою* (ДБВ: 1030).

Potwierdza to wnioski uzyskane przez I. Jefymenko, która zauważyła, że „we wschodniosłowiańskim systemie antropo-
nomicznym XVII w. zaistniała tendencja do aktywnego używania w nominacji kobiet struktur dwuczłonowych”, ponieważ one „były najbardziej rozpowszechnione i utrwalone” (Єфименко 2007: 200–201) (autorka wybrała do badań ukraińskiego obszaru antropo-
nomicznego zabytki piśmiennictwa z 1666 r. z rejonu Czernihowa).

Trójczłonowe formuły identyfikujące poświadczane w dokumentach województwa bractawskiego dają podstawy do twierdzenia, że obowiązkowym elementem identyfikacji kobiety było imię, np.:

- 1) imię + andronim od imienia meża + andronim od nazwiska meża: *Аньна Семеноваа Кошинаа* (ДБВ: 390), ze zmienionym szykiem: *Семеноваа Кошинаа Ганна* (ДБВ: 396);
- 2) imię + andronim od imienia meża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska meża: *Настася Ивановна Дубицькаа* (ДБВ: 530);
- 3) nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska meża + imię + patronim od nazwis-
ka ojca: *Кгорецкаа Полонїа Хрыбтовичовна* (ДБВ: 474);

- 4) imię + patronim + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska ojca: *Марта Сѡхремовна Прилѹцкаѧ* (ДБВ: 434), *Макгдаленоу Павловною Дѹбицкою* (ДБВ: 440, 530), *Ганѣна Богдановна Карчовскаѧ* (ДБВ: 507), *Просимею Ивановною Дѹбицкою* (ДБВ: 530);
- 5) imię + patronim + andronim od nazwiska męża: *Настаси Михайловны Скуибѣданце* (ДБВ: 469);
- 6) imię + deskrypcja odmiejskowa + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża: *Макгдалена з Дубникѹ Песочинска* (ДБВ: 464).

Czterocłonowe formuły identyfikujące wskazują na większą zmienność składową i strukturalną określić, świadcząc tym samym o skrupulatności w identyfikacji osoby. Jest to szczególnie widoczne w próbach tzw. podwójnej identyfikacji – formacjach od imienia męża i ojca, których wyróżniającym komponentem jest często powtarzający się apelatyw *pani*, np.:

- 1) imię + patronim + andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża: *Милохна Грицковна Федороваѧ Зѣяловѣскаѧ* (ДБВ: 399);
- 2) andronim od imienia męża + andronim od nazwiska męża + imię + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska ojca: *Федороваѧ Сѡлешинаѧ Просима Дѹбицкаѧ* (ДБВ: 443), *панеѣ Стефановое Володкевичовое панеѣ Ганни Корчевское* (ДБВ: 528);
- 3) andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża + imię + patronim na **-овн-а/-евн-а**, od nazwiska ojca: *Юреваѧ Кгорецкаѧ Полонѣѧ Хрыбтовичовна* (ДБВ: 475);
- 4) imię + patronim + andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża: *Настаси Петровны Ивановое Дѹбицкое* (ДБВ: 508), *Сѡвѣдотѣѧ Коптевна Михайловаѧ Кенѣдзерскаѧ* (ДБВ: 1030);
- 5) andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża + imię + patronim: *пани Ивановое Дѹбицкое пани Настас[ъ]и Петровны* (ДБВ: 508);
- 6) imię + patronim na **-овн-а/-евн-а**, od nazwiska ojca + andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża: *Настаси Быковне Ивановои Дѹбицкои* (ДБВ: 444);
- 7) imię + patronim + andronim na **-анк-а/-анк-а**, od nazwiska ojca + odtonimiczny przymiotnik na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**: *Богдана Филоновна Кмитѧнка Чернобыльскаѧ* (ДБВ: 838).

Pięciocłonowe formuły identyfikujące, mimo dużej zmienności, są rzadko używane przez skrybów. W badanych tekstach poświadczono są następujące formuły antroponimiczne:

- 1) imię + patronim + nazwisko ojca w dopełniaczu + andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża: *пни Сѡвдотѧ Семеновна Кошичѧ пни Ванковаѧ Йковицкаѧ* (ДБВ: 393);

- 2) andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża + imię + patronim + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska ojca: *Андреевое Сабаровское Мари Ѡхремовны Прилуцкое* (ДБВ: 433);
- 3) andronim od imienia męża + andronim na **-ин-а**, od nazwiska męża + imię + patronim + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska ojca: *Григорьевое Тебеньчиное Полагьи Ѡхремовны Прилуцкое* (ДБВ: 433);
- 4) andronim od imienia męża + andronim od nazwiska męża + imię + patronim + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska ojca: *панеи Стефановой Володкевичовой панеи Ганне Богдановне Карчевской* (ДБВ: 529);
- 5) imię + patronim + odtoponimiczny przymiotnik na **-ск-а/-цк-а/-зк-а** + andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża: *Ѡвдоти Богушовны СѸтеское Йиное Верииское* (ДБВ: 565);
- 6) andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża + imię + andronim od imienia ojca + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska ojca: *Лавриноваа Песочинскаа, подкоморинаа браславскаа Макгдалена Павловаа ДѸбинскаа* (ДБВ: 454);
- 7) andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża + imię + patronim + andronim na **-овн-а/-евн-а**, od nazwiska ojca: *пансе Ивановое ДѸбицкое пансе Настаси Петровны Быковны* (ДБВ: 529);
- 8) andronim od imienia męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża + imię + patronim + nazwisko ojca w formie dopełniacza: *Васковаа Йіковицкаа Ѡвдота Семеновна Кошчича* (ДБВ: 399);
- 9) andronim od imienia męża + andronim od nazwiska męża + imię + patronim + nazwisko ojca w formie dopełniacza: *Федороваа Ѡлешинаа Просимья Ивановна ДѸбицког(о)* (ДБВ: 440), *Ивановой Красноселской Мари Юрьевне Черленьковського* (ДБВ: 718), *Ивановаа Красносельскаа Маря Юревьна Черленковського* (ДБВ: 777).

Uważamy, że takich formuł identyfikujących nie należy traktować jako antroponimiczno-apelatywnych, ponieważ mamy tu raczej do czynienia z brakiem ustaleń normy identyfikacyjnej niż z próbą opisowej identyfikacji kobiety.

Sześcioczętonowe formuły identyfikujące, logicznie rzecz biorąc, powinny wskazywać na wysoki stopień uzależnienia kobiet od mężów, ale wniosek ten wydaje się nieuzasadniony, z uwagi na charakter dokumentu. W badanych dokumentach kobiety identyfikowano za pomocą następujących formuł antroponimicznych:

- 1) andronim od imienia męża + andronim od patronimu męża + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska męża + imię + patronim + andronim na **-анк-а/-анк-а**, od nazwiska ojca: *пнеи Юревой Александровичовой Черленковской, воиской браславской, пнеи Настасьи Михайловне Скуибеданьце* (ДБВ: 473);
- 2) andronim od imienia męża + patronim i nazwisko męża w formie dopełniacza + imię + patronim + nazwisko na **-ск-а/-цк-а/-зк-а**, od nazwiska ojca:

пїи Стефанова М[и]хаиловича Володкевича пїи Ганна Богдановна Карчевска (ДБВ: 529);

- 3) andronim od imienia męża + nazwisko na *-ск-а/-цк-а/-зк-а*, od nazwiska męża + imię + patronim + andronim na *-овн-а/-евн-а*, od nazwiska ojca + od-tonimiczny przymiotnik na *-ск-а/-цк-а/-зк-а*: *Йнова Мерецка Свдота Богушовна Комаровна Сутиска* (ДБВ: 566), ze zmienionym szykiem: *Свдота Богушовна Комаровна Сутеска Йнова Мерецка* (ДБВ: 567).

W tekstach urzędowych dawnego województwa braclawskiego niewiele jest dowodów świadczących o użyciu formuł identyfikujących antroponimiczno-apelatywne, co można tłumaczyć próbami posługiwania się przez kancelarię do identyfikacji kobiet formacjami dzierżawczymi, np.: *Удову Скүриню* (ДБВ: 384), *Маря Мацѣвна Комаровна Федорова жона Трубачова* (ДБВ: 394), *Марина Петрова вдова* (ДБВ: 585), *Йскова вдова* (ДБВ: 870).

Analiza systemu antropoidentyfikacji kobiet w zabytkach Braclawszczyzny w drugiej połowie XVI wieku daje podstawy do twierdzenia, że nie istniały jasno wypracowane, ustalone formuły identyfikacji kobiet w badanym okresie. Strukturalnie ustalone formuły antroponimiczne mają od jednego do sześciu składników. Do identyfikacji kobiet najczęściej stosuje się formacje dwuczłonowe, które z jednej strony łączą ówczesny ukraiński system antroponimiczny z polskim, z drugiej zaś – świadczą o takim samym sposobie identyfikacji kobiet i mężczyzn.

Bibliografia

- Dacewicz, L. 1994. *Nazewnictwo kobiet w dawnym powiecie mielnickim (XVI–XVII w.)*. Białystok: Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dacewicz, L. 2001. *Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Dacewicz, L. 2014. *Historia nazwisk na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kojder, M. 2014. *Antroponimia historyczna starostwa hrubieszowskiego w XVII i XVIII wieku*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej.
- Mytnik, I. 2010. *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Ukrainistyki.
- Mytnik, I. 2019. *Imiennictwo ziemi chełmskiej w XVI–XVII wieku*. Warszawa–Lublin: Uniwersytet Warszawski, Katedra Ukrainistyki, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Olejnik, M. 2019. *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.)*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Rudnicka-Fira, E. 2013. *Imiennictwo krakowian od XVI do XVIII wieku na tle historii i kultur*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

- Trzeciak, Ł. 2016. *Antroponimia Kresów Południowo-Wschodnich w XVII i XVIII wieku na przykładzie rzymskokatolickiej parafii w Żółkwi*, t. 1. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.
- Wolnicz-Pawłowska, E., Szulowska, W. 1998. *Antroponimia polska na Kresach południowo-wschodnich: XV–XIX wiek*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy przy Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.
- Другий (Волинський) Статут Великого князівства Литовського 1566 року. Online: http://litopys.org.ua/statut2/st1566_05.htm [dostęp: 14.07.2021].
- Єфименко, І. 2003. *Українські прізвищеві назви XVI ст.* Київ: Інститут української мови НАН України.
- Єфименко, І. 2007. *Способи найменування жінки в східнослов'янських писемних пам'ятках XVII ст.* W: *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. A. Cieślukowa, B. Czorek-Korciuch, K. Skowronek, s. 189–202. Kraków: Wydawnictwo „Pantit”.
- Крикун, М. 2008. *Брацлавське воєводство впродовж своїх перших сорока років*. W: *Документи Брацлавського воєводства. 1566–1606 рр.*, ред. М. Крикун, О. Піддубняк, с. 5–132. Львів: Наукове товариство імені Шевченка.
- Литвинчук, Л. 2002. Найменування жінки в пам'ятках Житомирщини XVI–XVII ст. W: *Волинь – Житомирщина 9*, с.162–165.
- Мойсієнко, В. 2013. *Луцька замкова книга 1560–1561 рр. як відображення офіційної «руської» мови ВКЛ середини XVI ст. у її північноукраїнському варіанті*. W: *Луцька замкова книга 1560–1561 рр.*, ред. В. В. Німчук, с. 64–143. Луцьк: СПД ФО Купровський В. М.
- Сенив, М. 1980. *Основні способи й засоби ідентифікації жінки в писемних пам'ятках української мови XIV–XVIII ст.* W: *З історії української лексикології*, ред. Д. Г. Гринчишин, с. 160–200. Київ: Видавництво „Наукова думка”.
- Сенив, М. 1986. *Украинская антропонимия XIV–XVIII вв. (женские наименования): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01*. Ужгород: Ужгородський державний університет.
- Усціновіч, А. 1975. *Антрапанімія Гродзеншчыны і Брэстшчыны (XIV–XVIII стст.)*. Мінск: Выдавецтва „Навука і тэхніка”.
- Худаш, М. 1977. *З історії української антропонімії*. Київ: Видавництво „Наукова думка”.
- Ящук, Л. 2018. *Кременецька земська книга 1578 року як джерело історії української мови*. W: *Кременецька земська книга 1578 року*, ред. В. М. Мойсієнко, В. Д. Собчук, с. 5–52. Кременець: Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник.

Źródło

- ДБВ – Крикун, М., Піддубняк, О. ред. 2008. *Документи Брацлавського воєводства. 1566–1606 рр.* Львів: Наукове товариство імені Шевченка.

Women of the Bratslav region of the second half of the 16th century and the first decade of the 17th century from the angle of anthroponymy

Summary

This article analyses the specific nature of nominations of women in official documents of the Bratslav Voivodship in the period 1566–1606. The authors attach a particular attention to extralinguistic factors that are required for the correct interpretation of using various means of anthroponymic identification of women in the analysed texts. A comparison to the results of the Ukrainian, Polish, and Belarusian onomastics provides grounds for the ascertainment of the popularity of the female name *Anna* and the popularisation of the name *Maria* in the Polish-Lithuanian Commonwealth under the Ukrainian influence. Like in the neighbouring Polish lands, is the bi-lexical (through the first name and surname) method of anthroponymic identification of women prevalent in the Bratslav region's documents.

Keywords: anthroponym – anthropoidentification of women – nomination method – first name – surname – patronymic – Bratslav Voivodship.

Trans. Monika Czarnecka